

การศึกษาเศรษฐกิจกระแสหลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจชุมชนมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

A Study of National, Sufficiency-economic and Islamic Community-based Economic Plans in the Three Southernmost Provinces of Thailand

บุษบง ชัยเจริญวัฒน์¹, นายอัปดุลรอซิด เจมะมะ², วิโชติ จรุงโรจน์³ ศักดา ขจรบุญ⁴

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์สำคัญสี่ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจระดับมหภาคตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่หนึ่งถึงสิบ 2) เพื่อศึกษาประเมินสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของชุมชนมุสลิม 3) เพื่อศึกษาลักษณะสำคัญและความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจกระแสหลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และเศรษฐกิจอิสลาม และ 4) เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอิสลาม วิธีการศึกษา คือ การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ โดยศึกษาจากเอกสาร และงานวิจัย ข้อมูลปฐมภูมิได้จากการใช้แบบสอบถามกับกลุ่มประชาชนในระดับพื้นที่ โดยการกระจายตามสถานภาพส่วนบุคคลทั้งในระดับผู้นำชุมชนและประชาชนทั่วไป และจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อรับฟังความคิดเห็นและร่วมตรวจสอบผลการศึกษากับกลุ่มผู้นำท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และผู้นำศาสนา ประชากรตัวอย่างได้แก่ ชุมชน/หมู่บ้านมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) มีกลุ่มตัวอย่างจำนวน 1,442 คน จำแนกตามพื้นที่เมืองและชนบทตามสัดส่วน 80 : 20 เก็บรวบรวมข้อมูลจากหน่วยตัวอย่างโดยใช้วิธีการแบบเจาะจง (Purposive sampling) ใช้วิธีวิเคราะห์ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

ผลการศึกษา พบว่า การพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักช่วงเวลา 48 ปีที่ผ่านมาเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการลงทุนภาคเอกชน ส่งเสริมเกษตรและประมงเพื่อการค้า โดยเฉพาะการทำสวนยางพารา การใช้เรืออวนรุนอวนลาก แต่ผลประโยชน์จากการพัฒนาส่วนใหญ่ตกอยู่กับกลุ่มทุนที่เข้มแข็งและสามารถเข้าถึงทรัพยากร ชุมชนมุสลิมส่วนใหญ่ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับกระแสการพัฒนาได้ ทำให้คนส่วนใหญ่มีรายได้ต่ำ มีสัดส่วนคนจนสูงกว่าจังหวัดอื่นของภาคใต้ ระบบเศรษฐกิจอิสลามถูกนำมาใช้ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2524 ริเริ่มโดยภาคประชาชน พัฒนาจากกองทุนอิสลาม หรือ กลุ่มออมทรัพย์อิสลามเป็นสหกรณ์อิสลาม ภาครัฐได้

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

³ เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน 7 สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคใต้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

⁴ สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต

สนับสนุนพัฒนาสหกรณ์ให้เข้มแข็งด้วยการอบรมบุคลากร เสริมความรู้ด้านระบบบัญชีรวมทั้งการนำไปปรับใช้ในสถาบันการเงินโดยให้บริการการเงินระบบอิสลามในธนาคารพาณิชย์ มีการจัดตั้งธนาคารอิสลาม ต่อมาได้ให้กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองสามารถนำระบบอิสลามไปใช้ในการดำเนินงาน ส่วนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ถูกนำไปใช้ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2545 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งกำหนดเป็นนโยบายรัฐบาลผ่านหน่วยงานราชการ ให้ยึดหลักการ พอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งประสบความสำเร็จไม่มาก ระบบเศรษฐกิจอิสลามและเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาศีลธรรมและการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ให้ความสำคัญน้อยกว่าการแข่งขัน การแสวงหากำไร และการบริโภค ในขณะที่เศรษฐกิจกระแสหลักให้ความสำคัญมากกับการแข่งขัน การแสวงหากำไร และการบริโภค แต่สนใจการพัฒนาศีลธรรมและการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับน้อยมาก

ผลการศึกษายังพบว่าเศรษฐกิจชุมชนมุสลิมในเขตเมืองกับเศรษฐกิจชุมชนมุสลิมในเขตชนบทมีลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างพื้นที่เขตเมืองและชนบท เช่น การประกอบอาชีพ ความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐาน ปัญหาที่ดินทำกินของตนเอง ระดับการพึ่งตนเองของชุมชน ลักษณะที่คล้ายกันของเขตเมืองและชนบท ได้แก่ ลักษณะการเป็นครอบครัวขยาย การมีบ้านเป็นของตนเอง การอาศัยอยู่ในชุมชนยาวนานกว่า 30 ปี การประกอบอาชีพขาดแคลนเงินทุน ขาดการรวมกลุ่มอาชีพ ขาดความรู้ทักษะในการประกอบอาชีพ ขาดการสนับสนุนจากราชการ รายได้ต่ำ การบริโภคนิยมมีแนวโน้มสูงแม้ในหมู่ครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำ เศรษฐกิจพอเพียงยังเข้าไปมีบทบาทน้อยในชุมชน ส่วนเศรษฐกิจแบบอิสลามมีบทบาทอยู่แล้วในวิถีชีวิต เช่น การให้ยืมเงินปราศจากดอกเบี้ย การบริจาคเงินชะกาต เป็นต้น

มีข้อเสนอแนะ 3 ด้าน คือ ประการแรก ข้อเสนอแนะด้านหลักการ ให้ปรับข้อดีของแต่ละระบบเศรษฐกิจไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เศรษฐกิจพอเพียง และเศรษฐกิจอิสลามให้ความสำคัญกับการกระจายรายได้ การพึ่งตนเอง การแข่งขันแบบมีศีลธรรม ดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนเศรษฐกิจกระแสหลักให้ความสำคัญกับความทันสมัย การใช้เทคโนโลยี การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการจัดการ ประการที่สอง ข้อเสนอแนะด้านแนวทางการพัฒนา ประกอบด้วย 1) ส่งเสริมการพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในชุมชน 2) พัฒนาบุคลากร ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจหลักการของเศรษฐกิจอิสลามก่อนลงไปปฏิบัติงานในชุมชน 3) บูรณาการการทำงานของหน่วยงานทั้งภาครัฐ ธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชนให้ส่งเสริมการประกอบอาชีพของชาวบ้านให้ครบวงจร ดูแลด้านการตลาด ประหยัดและสะสมทุนในครัวเรือนให้มากขึ้น 4) นำเศรษฐกิจอิสลามไปใช้ให้เข้มข้นมากขึ้น ประการที่สาม ข้อเสนอแนะด้านศึกษาวิจัย ประกอบด้วย 1) ศึกษาและพัฒนาตัวแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมในพื้นที่ย่อย และปฏิบัติในพื้นที่ทดลองก่อน 2) วิจัยเพื่อสร้างเศรษฐกิจ

สร้างสรรค์ให้เพิ่มมูลค่าวัตถุดิบและทรัพยากรในท้องถิ่น โดยใช้ภูมิปัญญาประยุกต์ ภูมิปัญญาต่อยอด ที่สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมชุมชน 3) ศึกษาตัวแบบความเชื่อมโยงเชิงสถาบันทั้งภาครัฐในส่วนกลาง ภูมิภาค ภาคีการพัฒนาทั้ง ภาคธุรกิจ วิชาการ สื่อสารมวลชน องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันและองค์กรมุสลิม และองค์กรชุมชนท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมการกระจายรายได้ สร้างความเป็นธรรม และสังคมให้น่าอยู่ 4) ศึกษาการรวมกลุ่ม เครือข่าย และภาคี ซึ่งเป็นฐานในการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดขึ้นในชุมชน และ 5) ศึกษาเพื่อแก้ไขปรับปรุงเงื่อนไขข้อจำกัดการให้บริการทางการเงิน พัฒนาระบบการบริหารจัดการของธนาคารอิสลามเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ

คำสำคัญ การพัฒนา, เศรษฐกิจทุนนิยม, เศรษฐกิจแบบตลาด, โลกาภิวัตน์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, และ เศรษฐกิจอิสลาม

Abstract

A comparative study of national, sufficiency-economic, and Islamic community-based economic development plans in the three southernmost provinces of Thailand. Both qualitative and quantitative research methodologies were employed. They consisted of: 1) a document review of impact of the three different economic approaches; 2) a community survey of 1,442 people in the three provinces; and 3) result verification workshops attended by civil servants, community and religious leaders.

The results indicate that 1) Thailand's national economy and social development plan to promote economic growth in the southern border provinces has not been successful. Government assistance has benefited private individuals and groups more than the local Muslim community. In addition 2) a sufficiency-economic model, introduced in the hope of developing a self-reliant community-based economy, has not been widely implemented in the southern border provinces. The most successful model has been the 3) Islamic cooperation model initiated by the local Muslim community. With government assistance this model provides financial resources at the grass root level including an Islamic banking system.

Based on our findings we recommend an economic model combining parts of the three different economic plans. It would consist of the following: fair distribution of income, preservation of natural resources, development of a self-reliant community-based economy utilizing modern management concepts and technology, research

focusing on value added products and an effort to improve cooperation between the various government agencies which provide economic development services.

Keywords: Development, Capitalism, Market Economy, Globalization, Philosophy of Sufficient Economy, Islamic Economy

1.1 ความสำคัญของการศึกษา

สามจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพื้นที่ซึ่งมีสัดส่วนคนยากจนซึ่งวัดจากรายได้ที่ต่ำกว่าเส้นความยากจน (Poverty lines) สูงที่สุดในภาคใต้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550) ในขณะที่เดียวกับระบบเศรษฐกิจในชุมชนมุสลิมในพื้นที่ ส่วนใหญ่ยังพึ่งพิงการเกษตรแบบผสมผสาน การทำประมงพื้นบ้านชายฝั่ง ในชุมชนมีค่าครองชีพต่ำ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามหลักศาสนาอิสลาม ในขณะที่นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐที่ผ่านมาไม่เฉพาะแต่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่รวมถึงภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทยกลับมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจตามกระแสหลัก เช่น การส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การบริโภคนิยม การลงทุนภาคอุตสาหกรรม การค้าแบบทันสมัย (Modern Trade) การส่งเสริมการเกษตรเชิงเดี่ยว การลดการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นและปัจจัยในชุมชน แต่เพิ่มการพึ่งตลาดโลก ภูมิปัญญาและปัจจัยภายนอกชุมชนมากขึ้น ซึ่งมักมีความผันผวนของระดับราคาพืชผลการเกษตรและมีค่าใช้จ่ายสูงในการได้มาซึ่งปัจจัยเหล่านี้ การพัฒนาในแนวทางดังกล่าวยังส่งผลให้ศีลธรรมของสังคมเสื่อมลงและดูเหมือนจะไม่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ทั้งในแง่ระบบคิด และวิถีอิสลามของชุมชนมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลประโยชน์ของการพัฒนาเศรษฐกิจในแนวทางดังกล่าวจึงตกอยู่กับคนส่วนน้อย เกิดปัญหาความยากจนด้านรายได้ต่อคนส่วนใหญ่ และยิ่งถูกซ้ำเติมให้หนักหน่วงขึ้นจากเหตุการณ์ความไม่สงบตั้งแต่ต้นปี พ.ศ.2547 จนถึงปัจจุบัน

แม้ว่าในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 และ 10 จะให้ความสำคัญกับการอัญเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ดูเหมือนว่าน่าจะสอดคล้องกับเศรษฐกิจชุมชนตามวิถีอิสลามในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มาเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาประเทศ แต่ในทางปฏิบัตินั้น ผู้นำของการส่งเสริมของรัฐบาลกลับมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจตามกระแสหลักมากกว่า ดังนั้นการศึกษาเปรียบเทียบระบบเศรษฐกิจทั้ง 3 แบบ คือ เศรษฐกิจกระแสหลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และเศรษฐกิจชุมชนมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และค้นหาแนวทางในการบูรณาการระบบเศรษฐกิจให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ เป็นที่ยอมรับ และนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน จึงนับว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งเป็นอย่างยิ่งเพื่อการนำไปสู่การพัฒนาพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างยั่งยืน และเป็นอีก

องค์ประกอบหนึ่งที่จะช่วยให้การแก้ไขปัญหาความมั่นคงระดับพื้นบรลุซึ่งเป้าหมาย ภายใต้กระบวนการพัฒนาที่กระจายและสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับประชาชนได้สามารถ ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างพอเพียงสอดคล้องกับสภาพสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

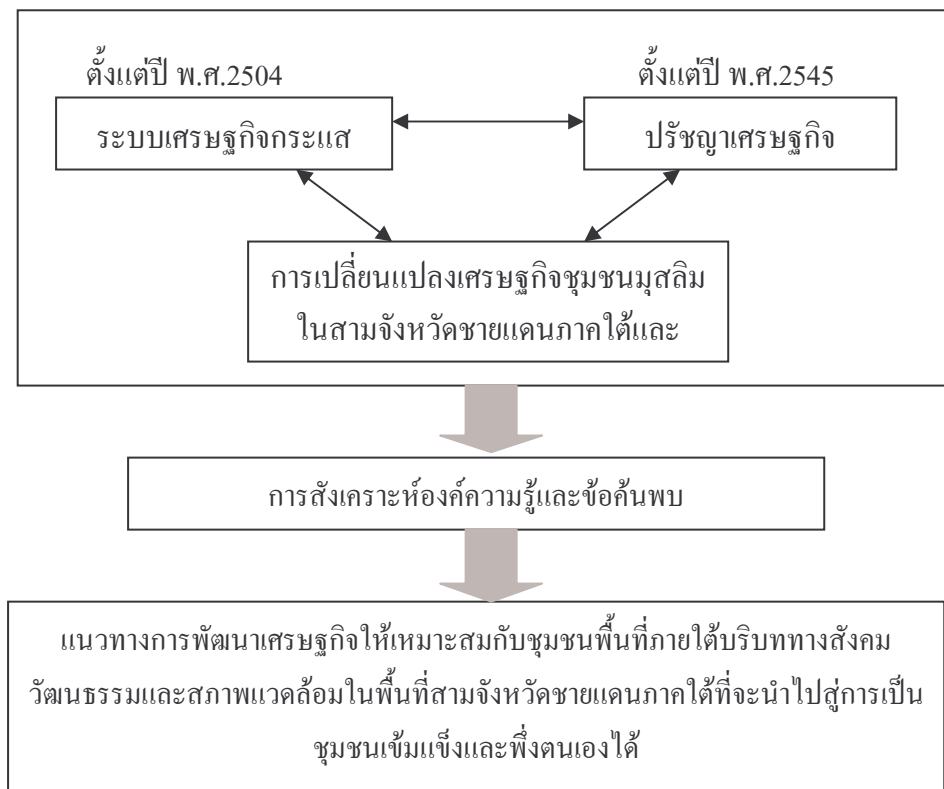
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจระดับมหภาคในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 - 10
2. เพื่อศึกษาประเมินสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของชุมชนมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้
3. เพื่อศึกษาลักษณะสำคัญและความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจกระแสหลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และเศรษฐกิจอิสลามในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้
4. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่และชุมชนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ขอบเขตของเวลาที่ศึกษาตั้งแต่ ปี พ.ศ.2504 จนถึงปัจจุบัน ขอบเขตพื้นที่ได้แก่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) โดยจะศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในพื้นที่ดังกล่าว ณ ช่วงเวลาต่าง ๆ ทั้งในระดับภาพรวมและในระดับชุมชน รวมทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งทางบวกและทางลบ โดยมองการพัฒนาเศรษฐกิจตามกระแสหลักเป็นฝ่ายรุก ในขณะที่เศรษฐกิจชุมชนมุสลิมในสามจังหวัดเป็นฝ่ายตั้งรับและได้รับผลกระทบ โดยมีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นส่วนที่สอดแทรกเข้ามาในระบบเศรษฐกิจชุมชนในระยะหลังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา และท้ายที่สุดคือการค้นหาทางออกในการพัฒนาเศรษฐกิจสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ยั่งยืน สมดุล สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และวิถีอิสลาม มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม และชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้

1.4 กรอบการศึกษา

ภาพ 1.1 กรอบการวิจัย

1.5 วิธีการศึกษาและสถานที่เก็บข้อมูล

1. การเก็บข้อมูลจะดำเนินการ 2 วิธีคือ ข้อมูลทุติยภูมิ โดยศึกษาจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลปฐมภูมิ โดยใช้แบบสอบถามกับกลุ่มประชาชนในระดับพื้นที่ โดยการกระจายตามสถานภาพส่วนบุคคลทั้งในระดับผู้นำชุมชนและประชาชนทั่วไป และจัดประชุมเชิงปฏิบัติการกับกลุ่มผู้นำท้องถิ่น

2. ประชากรตัวอย่างได้แก่ ชุมชน/หมู่บ้านมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีการประมาณการขนาดตัวอย่างที่เหมาะสมด้วยวิธีการสัดส่วน การเก็บรวบรวมข้อมูลจากหน่วยตัวอย่างใช้วิธีการแบบเจาะจง (Purposive sampling)

3. วิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทั้งระดับภาพรวมและชุมชนของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – 10
2. ทราบสถานภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้
3. ทราบลักษณะสำคัญและความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจกระแสหลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และเศรษฐกิจอิสลามในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้
4. เสนอแนะแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่และชุมชนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

1.7 พัฒนาการของเศรษฐกิจจังหวัดชายแดนภาคใต้

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2504 ซึ่งเป็นปีเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 จนถึง ปี พ.ศ.2552 ซึ่งอยู่ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 รวมระยะเวลา 48 ปี ที่การพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหรือ ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ซึ่งในการศึกษานี้ขอเรียกว่า “การพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลัก” ได้รุกคืบเข้ามาในสังคมไทย รวมทั้งสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อย่างเป็นขั้นเป็นตอนและมีแบบแผน โดยมองการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักเป็นฝ่ายรุก ในขณะที่เศรษฐกิจชุมชนมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นฝ่ายตั้งรับและได้รับผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบ โดยมีการพัฒนาเศรษฐกิจแบบอิสลามและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นตัวสอดแทรกเข้ามาเยียวยาและพยายามสร้างภูมิคุ้มกันสร้างความเข้มแข็งแก่เศรษฐกิจชุมชนมุสลิมในระยะหลังตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2524 และปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมาตามลำดับ ทั้งนี้แม้ การพัฒนาเศรษฐกิจแบบอิสลามและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจชุมชนของทั้งสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็ตาม ความแตกต่างที่สำคัญ คือเศรษฐกิจชุมชนมุสลิมเป็นความต้องการและความสนใจที่ต้องการของประชาชน เนื่องจากสอดคล้องกับวิถีชีวิต และศาสนา ในส่วนของ ของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เป็นการนำเข้าของภาครัฐ ผ่านกลไกราชการ ซึ่งอยู่ในรูปของนโยบาย แผน โครงการ และกิจกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ ในการศึกษานี้ได้แยกการพิจารณาเป็น 4 ส่วน คือ

1. การพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2504 ถึงปัจจุบัน
2. ความพยายามนำแนวคิดเศรษฐกิจอิสลามมาใช้ ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2524 ถึงปัจจุบัน

3. การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2545 ถึงปัจจุบัน
4. การสังเคราะห์ระบบเศรษฐกิจชุมชนมุสลิมที่เป็นตัวอย่างการศึกษา

1.8 การพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 ถึงปัจจุบัน

การพัฒนาเศรษฐกิจตามกระแสหลัก เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic growth) การส่งเสริมการบริโภคนิยมผ่านสื่อโฆษณาและตัวแทนทางสังคม/บุคคลต่าง ๆ การส่งเสริมการลงทุนภาคเอกชนทั้งจากภายในประเทศและต่างประเทศ การส่งเสริมการผลิตเพื่อการค้าทั้งในประเทศและต่างประเทศมากกว่าผลิตเพื่อบริโภคเพื่อพึ่งตนเองทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน การส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเชิงพาณิชย์ (Monoculture cash crops) เช่น สวนยางพารา สวนปาล์ม น้ำมัน เป็นต้น

สำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504 - 2509) รัฐบาลมุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะถนน ไฟฟ้า เพื่อเป็นการวางรากฐานการพัฒนาสำหรับอนาคตข้างหน้า ในขณะเดียวกัน ก็ส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎรเพื่อมุ่งหารายได้ให้มากยิ่งขึ้น อีกทั้งภาครัฐยังยอมรับความต่างทางวัฒนธรรมและปรับปรุงประสิทธิภาพข้าราชการให้มีความรู้ภาษาพื้นเมืองและขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น เพื่อมุ่งผลการเข้าถึงจิตใจของราษฎรชาวมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ สำหรับลำดับเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่

- ปี พ.ศ.2504 จัดตั้งสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.)
- ปี พ.ศ. 2506 สภิติการใช้อวนลากแบบมีแผ่นตะเข้ กลางทะเลจังหวัดสงขลา
- ปี พ.ศ.2519 ก่อสร้างเขื่อนบางลาง
- ปี พ.ศ.2522 ก่อสร้าง เขตอุตสาหกรรมปัตตานี
- ปี พ.ศ.2536 แผนงานการพัฒนาเขตเศรษฐกิจสามฝ่าย อินโดนีเซีย-มาเลเซีย-ไทย (IMT – GT)
- ปี พ.ศ.2547 ตั้งแต่ต้นเดือนมกราคม 2547 ได้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้และบางอำเภอของจังหวัดสงขลาต่อเนื่องถึงปัจจุบัน
- ปี พ.ศ.2547 จัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมอาหารฮาลาล ปัจจุบันยังไม่แล้วเสร็จ
- ปี พ.ศ.2549 มติ ครม. กำหนดมาตรการสนับสนุนเขตพัฒนาพิเศษเฉพาะกิจในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ปี พ.ศ.2550 แก้ไขปัญหาผลผลิตลางองใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

ปี พ.ศ.2550 ให้อุตสาหกรรมกรรมการพัฒนาการเกษตรในเขตพัฒนาพิเศษเฉพาะกิจจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ.2551-2554)

ปี พ.ศ.2551 ให้อุตสาหกรรมกรรมการพัฒนาภาคใต้

ปี พ.ศ.2552 ใช้แผนการพัฒนาพื้นที่พิเศษ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2552-2555)

อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตลอดช่วงเวลา 48 ปีที่ผ่านมา มุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการค้าการลงทุนภาคเอกชน ส่งเสริมการเกษตรและประมงเพื่อการค้าโดยเฉพาะการทำสวนยาง การใช้เรืออวนรุนอวนลาก โดยมีเป้าหมายเพื่อการขยายตัวด้านเศรษฐกิจและการเพิ่มรายได้เฉลี่ยต่อหัวในพื้นที่มากกว่าการส่งเสริมการกระจายรายได้ การพึ่งตนเอง และการดูแลทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ผลการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ สรุปได้ว่าผลประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักตลอดครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ตกอยู่กับกลุ่มทุน/กลุ่มผลประโยชน์ที่เข้มแข็งและเข้าถึงข้อมูลข่าวสารมากกว่าชาวบ้านทั่วไป โดยเฉพาะชุมชนมุสลิมซึ่งส่วนใหญ่ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับกระแสการพัฒนาเนื่องจากข้อจำกัดทางศาสนา อุดมลักษณะของท้องถิ่น ระดับการศึกษาสายสามัญและวิชาชีพที่ค่อนข้างต่ำ ขาดความรู้ทักษะในการประกอบอาชีพ ขาดการรวมกลุ่มอาชีพ ฯลฯ ส่งผลให้คนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีรายได้น้อย มีสัดส่วนคนจนสูงกว่าจังหวัดอื่น ๆ ของภาคใต้

1.9 ความพยายามนำแนวคิดเศรษฐกิจอิสลามมาใช้ ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 ถึงปัจจุบัน

ความพยายามนำระบบเศรษฐกิจอิสลามมาใช้ในการพัฒนาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น เป็นการริเริ่มโดยภาคประชาชนด้วยการพัฒนากองทุนอิสลามหรือกลุ่มออมทรัพย์อิสลามเป็นสหกรณ์อิสลามที่จดทะเบียนภายใต้พระราชบัญญัติสหกรณ์ ปี พ.ศ.2511 ต่อมาได้มีการแก้ไขในปี พ.ศ.2542 และบังคับใช้จนถึงปัจจุบัน

ในขณะที่เดียวกันภาครัฐได้ให้การสนับสนุนการพัฒนาสหกรณ์ให้มีความเข้มแข็งด้วยการให้การอบรมแก่กรรมการดำเนินการและเจ้าหน้าที่ฝ่ายปฏิบัติอย่างต่อเนื่องพร้อมทั้งให้การสนับสนุนในการเสริมสร้างความมั่นคงในระบบบัญชีอีกด้านหนึ่ง นอกจากการนำระบบเศรษฐกิจอิสลามมาประยุกต์ใช้โดยภาคประชาชนแล้วภาครัฐยังได้ให้ความสำคัญในการกำหนดนโยบายสนับสนุนและนำระบบดังกล่าวใช้ในสถาบันการเงินที่เป็นรัฐวิสาหกิจและอนุญาตให้สถาบันการเงินเอกชนเปิดดำเนินการในลักษณะหน้าต่างบริการการเงินระบบอิสลามในธนาคารพาณิชย์

และต่อมารัฐบาลได้กำหนดให้กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองสามารถนำระบบอิสลามมาใช้ในการดำเนินงานอีกด้วย

1. การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 ถึงปัจจุบัน

การศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง และการประยุกต์ใช้ปรัชญาดังกล่าวในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า เป้าหมายของเศรษฐกิจพอเพียงค่อนข้างจะให้ความสำคัญต่อการดำรงชีวิตที่เน้นความเป็นอัตวิสัย เช่น ความซื่อสัตย์ คุณธรรม ความพอประมาณ เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากในการกำหนดความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง ในขณะที่เศรษฐกิจกระแสหลักจะเน้นเรื่องวัตถุวิสัยที่ชัดเจนกว่า

ในการกำหนดประเด็นที่เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เป็นกรอบในการประเมินสถานภาพของความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงจากการทวนเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง 11 เรื่อง ได้แก่ (1) พฤติกรรมการใช้จ่ายที่ไม่เกินตัว ซึ่งพิจารณาจากการออม การกู้เงิน และการเป็นหนี้ (2) การมีกิจกรรมทางสังคม/กลุ่มที่ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยน มีการช่วยเหลือกันในหมู่บ้าน มีการพึ่งพากันเองในหมู่บ้าน (3) การมีกิจกรรมทางสังคม/กลุ่ม หรือการพัฒนาจากภาครัฐในลักษณะสนับสนุนอาชีพที่เน้นตั้งตัวให้มีความพอกินเป็นพื้นฐาน (4) การมีกิจกรรมทางสังคม/กลุ่ม ที่เน้น การสร้างระบบภูมิคุ้มกันเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลง (5) ครัวเรือนมีทรัพยากรอุปโภค บริโภคพอเพียง มีความมั่นคงทางอาหาร (6) มีการรวมกลุ่มเพื่อเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ (7) มีการพึ่งตนเองมากกว่าพึ่งพาทภายนอก (8) เป็นการพัฒนาที่เน้นสร้างเศรษฐกิจชุมชน (9) ลดความเสี่ยงในการลงทุน โดยไม่พึ่งพาทภายนอกมากนัก (10) นำทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนมาสร้างจุดเด่นทางธุรกิจ และ (11) มีการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

การพิจารณาเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้กรอบข้างต้น กำหนดมาจากข้อมูล 2 แหล่ง คือ

(1) การพิจารณาข้อมูลกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับการผลิต การบริโภค ที่รวบรวมจากภาคสนาม มีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่

- การผลิตส่วนใหญ่ยังอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน และปัญหาความขาดแคลนปัจจัยการผลิตดังกล่าวยังมีไม่มากนัก นอกจากนั้น ยังมีข้อมูลที่แสดงให้เห็นว่าการทำเกษตรยังพึ่งพาปัจจัยการผลิตที่ทันสมัยไม่มากนัก ยังเป็นการผลิตพืชแบบผสมผสาน ซึ่งพอจะตั้งข้อสังเกตได้ว่า เป็นวิธีการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ลดความเสี่ยงจากการลงทุน มีความมั่นคงทางด้านอาหาร ซึ่งประเด็นเหล่านี้คือจุดเน้นของความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง

- ประเด็นด้านรายได้ที่ส่วนใหญ่ยังมีรายได้น้อยเมื่อเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ ในภาคใต้ เป็นข้อมูลหนึ่งที่สามารถเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจพอเพียง โดยจะเห็นได้ว่าสอดคล้องกับข้อมูลที่แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่มีหนี้สิน ซึ่งเป็นเรื่องของความพอประมาณ ไม่จ่ายเกินตัว และยังคงสอดคล้องกับข้อมูลการผลิตทางการเกษตรยังพึ่งพาปัจจัยการผลิตในชุมชนเป็นหลัก เป็นการพึ่งตนเองตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

(2) การพิจารณาข้อมูลบทบาทการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมของกลุ่ม องค์กร ภาคชุมชนจะเห็นชัดได้ว่าเป้าหมายของการขับเคลื่อนของกลุ่มเหล่านี้ล้วนนำไปสู่ภาวะของเศรษฐกิจพอเพียง จากการพิจารณาวัตถุประสงค์การดำเนินงานของกลุ่มเครือข่ายภาคประชาชนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ พบประเด็นที่เป็นเป้าหมายของเครือข่ายที่ตรงกับลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงได้แก่ ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยน การช่วยเหลือกันในหมู่บ้าน การพึ่งพากันเองในหมู่บ้าน การสนับสนุนอาชีพโดยเน้นตั้งตัวให้มีความพอกินเป็นพื้นฐาน มีการสร้างระบบภูมิคุ้มกันเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลง สนับสนุนให้ครัวเรือนมีทรัพยากรอุปโภค บริโภคพอเพียง มีความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมการพึ่งตนเอง และการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

2. การสังเคราะห์ระบบเศรษฐกิจชุมชนมุสลิมที่เป็นตัวอย่างการศึกษา

ชุมชนมุสลิมในพื้นที่ศึกษาอาจจำแนกออกเป็นสองเขตพื้นที่คือ ชุมชนมุสลิมในเมือง และชุมชนมุสลิมในชนบท ซึ่งการประมวลผลข้อมูลพื้นฐานชุมชนมุสลิมที่ศึกษา ชี้ให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะและลักษณะร่วมในหลาย ๆ ประการในทางเศรษฐกิจของชุมชนทั้งสอง ซึ่งอาจพิจารณาได้ 5 ด้าน คือ โครงสร้างเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐาน การผลิตและปัญหาการประกอบอาชีพ รูปแบบการบริโภค ระดับการพึ่งตนเองของชุมชน และการตลาด โดยปรากฏการณ์ทั้ง 5 ด้านนี้ มีการเคลื่อนไหว (Dynamic) ปรับตัว และมีปฏิสัมพันธ์กับระบบหรือปัจจัยภายนอกอย่างต่อเนื่องและมีความสลับซับซ้อนขึ้นเรื่อย ๆ โดยปัจจัยภายนอกชุมชนและปัจจัยภายในชุมชนเองที่มีอิทธิพลต่อระบบและพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มี 3 ประการ ได้แก่ 1) แนวคิดเศรษฐกิจกระแสหลัก 2) แนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และ 3) แนวคิดเศรษฐกิจอิสลามและหลักศาสนาอิสลาม โดยแนวคิดทั้ง 3 ประการ ถูกขับเคลื่อนและแปลงสู่การปฏิบัติผ่านกลไกต่าง ๆ ที่สำคัญได้แก่ การสนับสนุนจากรัฐ ฏีก/กลไกชุมชน สถาบันและองค์กรมุสลิม สื่อและตัวแบบบุคคล ฐานทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

นอกจากนี้ข้อมูลพื้นฐานชุมชนมุสลิมที่ศึกษา ยังชี้ให้เห็นถึงระดับการให้ความสำคัญของแนวคิดเศรษฐกิจทั้ง 3 แบบ ต่อเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน การดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน การการแข่งขัน การแสวงหากำไร และการบริโภคในชุมชน โดยกลุ่มตัวอย่างเห็นว่าเศรษฐกิจอิสลามและเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญอย่างมาก

ต่อการพัฒนาศีลธรรมและการคุ้มครองดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สนับสนุนการผลิตของชุมชนโดยเฉพาะชุมชนในชนบท แต่ให้ความสำคัญกับการแข่งขัน การแสวงหากำไร และการบริโภค ในระดับน้อย ในขณะที่เศรษฐกิจกระแสหลักให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการแข่งขัน การแสวงหากำไร และการบริโภคในระดับมาก แต่สนใจเรื่องการพัฒนาศีลธรรมและการคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับน้อยมาก โดยแนวคิดเศรษฐกิจทั้ง 3 แบบ ซึ่งให้น้ำหนักความสำคัญที่ต่างกันหรือคล้ายคลึงกันต่อประเด็นต่าง ๆ จะส่งสัญญาณและดำเนินงานเพื่อเปลี่ยนแนวคิดเป็นวิถีปฏิบัติผ่านกลไกการทำงานตามช่องทางต่าง ๆ ตามที่กล่าวไป

ผลการศึกษาพบว่าเศรษฐกิจชุมชนมุสลิมในเขตเมืองกับเศรษฐกิจชุมชนมุสลิมในเขตชนบท มีลักษณะที่ต่างกันอย่างเด่นชัดคือ ในเขตเมืองส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างและประกอบธุรกิจส่วนตัว แต่ในเขตชนบทส่วนใหญ่ทำสวนยางพาราสวนผลไม้และรับจ้าง ในเขตเมืองมีความพร้อม ด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา มากกว่าเขตชนบท และในเขตเมืองปัญหาไม่มีที่ดินเป็นของตนเองมีมากกว่าเขตชนบทอย่างเห็นได้ชัด ระดับการพึ่งตนเองของชุมชนในเขตเมืองต่ำกว่าชุมชนในเขตชนบท ส่วนลักษณะที่คล้ายคลึงกันระหว่างเขตเมืองและชนบทมีหลายประการ ได้แก่ ลักษณะของการมีครอบครัวขยายมีสมาชิกหลายคน การมีบ้านเป็นของตนเอง การอาศัยอยู่ในชุมชนยาวนานกว่า 30 ปี การประกอบอาชีพมีปัญหาขาดแคลนเงินทุน ขาดการรวมกลุ่มอาชีพ ขาดความรู้ทักษะในการประกอบอาชีพ ขาดการสนับสนุนจากทางราชการ รายได้ต่ำ การบริโภคนิยมมีแนวโน้มสูงแม้ในหมู่ครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำ เศรษฐกิจพอเพียงยังเข้าไปมีบทบาทน้อยในชุมชน ส่วนเศรษฐกิจแบบอิสลามมีบทบาทอยู่แล้วในวิถีชีวิต เช่น การให้ยืมเงินโดยไม่คิดดอกเบี้ย การบริจาคเงินช่วยเหลือคนยากจน เป็นต้น

1.10 ข้อเสนอแนะ

● ข้อเสนอแนะด้านหลักการ

เศรษฐกิจทั้ง 3 แบบ มีส่วนที่เหมือนกันคือส่งเสริมระบบตลาด การแข่งขัน และ การเคารพในกรรมสิทธิ์ตัวบุคคล แต่เศรษฐกิจทั้ง 3 แบบ อาจมีจุดแข็งและจุดอ่อนที่ต่างกัน เช่น เศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจอิสลาม ให้ความสำคัญกับ การกระจายรายได้ การพึ่งตนเอง การแข่งขันแบบมีศีลธรรม การดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในขณะที่เศรษฐกิจกระแสหลักให้ความสำคัญกับความทันสมัย การใช้เทคโนโลยี การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการจัดการ การแข่งขันที่มีแนวโน้มจะนำไปสู่การผูกขาด และส่งเสริมการบริโภคนิยมที่เกินขอบเขตที่สิ่งแวดล้อมและโลกใบนี้จะแบกรับได้ เป็นต้น ดังนั้นเศรษฐกิจทั้ง 3 แบบ จึงสามารถอยู่ร่วมกันได้ เพื่อเสริมจุดแข็งในด้านต่าง ๆ ให้กว้างขวางขึ้นซึ่งแสดงนัยของการกำจัดจุดอ่อนของแต่ละระบบ

และทำให้ระบบเศรษฐกิจกระแสหลักหรือระบบทุนนิยมเป็นทุนนิยมแบบมีศีลธรรม สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนมากขึ้น

● **ข้อเสนอแนะด้านแนวทางพัฒนา**

1. ส่งเสริมการพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในชุมชนโดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและเยาวชนในชุมชนมีงานทำอย่างมั่นคง และมีขีดความสามารถในการแข่งขันและเชื่อมโยงกับธุรกิจขนาดใหญ่นอกชุมชนได้
2. หน่วยงานราชการที่จะลงไปส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชน ควรได้รับการอบรมเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในหลักการของเศรษฐกิจอิสลามก่อนลงไปทำงานในชุมชนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน
3. ควรบูรณาการการทำงานของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน ในการส่งเสริมการประกอบอาชีพของชาวบ้านให้ครบวงจรตั้งแต่การพัฒนาความรู้ทักษะอาชีพจนไปถึงความสามารถด้านการตลาด และการรู้จักบริโภคอย่างรู้เท่าทันอย่างประหยัดและมีการสะสมทุนในครัวเรือนให้มากขึ้น
4. ชุมชนมุสลิมควรนำเศรษฐกิจอิสลามมาใช้ให้เข้มข้นมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันชุมชนชาวพุทธควรนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ให้เข้มข้น เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ย่อย (Sub-context) ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

● **ข้อเสนอแนะด้านศึกษาวิจัย**

1. ควรศึกษาและพัฒนาตัวแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมในพื้นที่ย่อยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และทดลองปฏิบัติในพื้นที่ย่อยนั้นก่อนนำไปขยายผลต่อไป
2. ควรมีการวิจัยเชิงลึกในพื้นที่บางส่วนของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อสร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative economy) เพื่อเพิ่มมูลค่าวัตถุดิบและทรัพยากรในท้องถิ่น โดยใช้ภูมิปัญญาประยุกต์ ภูมิปัญญาต่อยอด ที่สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมชุมชน
3. ควรมีการวิจัยเพื่อศึกษาตัวแบบความเชื่อมโยงเชิงสถาบันทั้งภาครัฐในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ภาคีการพัฒนาต่าง ๆ ทั้ง ภาคธุรกิจ วิชาการ สื่อสารมวลชน องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันและองค์กรมุสลิม และองค์กรชุมชนท้องถิ่น ในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ ส่งเสริมการกระจายรายได้ ความเป็นธรรม และสังคมที่อยู่เย็นเป็นสุข
4. เศรษฐกิจพอเพียงเสมือนเป็นผลผลิต หรือเป็นนวัตกรรม หรือเป็นเครื่องมือการพัฒนาอื่น ๆ ที่ได้รับการยอมรับ ได้รับการพิสูจน์แล้ว และกำลังถูกนำไปใช้ในชุมชนมุสลิม แต่ในทางปฏิบัติ พบว่า การยอมรับของชุมชนเป็นเงื่อนไขสำคัญ ดังนั้น กลุ่ม เครือข่าย จึงเป็น

เครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้สิ่งเหล่านี้ถูกถ่ายทอดลงไปในภาคปฏิบัติ ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาเรื่องกลุ่ม เครือข่าย และภาคี ซึ่งจะเป็นฐานในการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างแท้จริง

การศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างใช้บริการทางการเงินจากธนาคารอิสลามน้อยมาก โดยในเขตเมืองกลุ่มตัวอย่างไม่มีการกู้เงินจากธนาคารอิสลามเลย ส่วนในเขตชนบท กู้เงินเพียง ร้อยละ 2.8 สาเหตุส่วนหนึ่งเพราะข้อจำกัดด้านเงื่อนไขการให้บริการทางการเงิน ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อแก้ไขปรับปรุงเงื่อนไขดังกล่าวรวมทั้งกาพัฒนาระบบการบริหารจัดการของธนาคารอิสลามในภาพรวมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและจูงใจให้ประชาชนมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้หันมาใช้บริการให้มากขึ้น

บรรณานุกรม

- เกษม วัฒนชัย. “หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” มติชน. 15 กุมภาพันธ์, หน้า 2, 2552.
- คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง การสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547.
- คณะกรรมการศึกษาวิถีทางการพัฒนาเพื่อความมั่นคงของมนุษย์. ความขัดแย้งระหว่างการพัฒนา กับสภาพสังคมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้. คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์ (กอส.), 2549.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ชำนิกรประดิษฐ์. เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต. สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2540.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ จุดจบโลกาภิวัตน์? โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพฯ, 2545.
- ณัฐพงษ์ ทองภักดี. 2550. “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : ความเป็นมาและความหมาย” วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ 47. 1: 3-14.
- ดลมนรจณ์ บากา, เกษตรชัย และหีม และหะสัน หมัดหมาน. รายงานการวิจัยเรื่อง “องค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของเกษตรกรในจังหวัดชายแดนภาคใต้”. ปัตตานี : วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2547.
- ดลมนรจณ์ บากา, เกษตรชัย และหีม และอับดุลเลาะ อับรู. รายงานการวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชาวชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง” ปัตตานี : วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2547.

- ดลมนรจณ์ บากา และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงใน
จังหวัด ชัยแดนภาคใต้”. ปัตตานี: วิทยาลัยอิสลามศึกษา
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2546.
- ดลมนรจณ์ บากา, เกษตรชัย และหีม และอุทัย เอกสะพัง. “บทบาทของผู้นำท้องถิ่นในจังหวัด
ชัยแดนภาคใต้ในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง”. ปัตตานี: วิทยาลัยอิสลาม
ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2547.
- ดลมนรจณ์ บากา, เกษตรชัย และหีมและตาญดิน อูสมาน. “บทบาทของเกษตรกรตำบลและ
พัฒนากรตำบลในจังหวัดชัยแดนภาคใต้ในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบ
พอเพียง” ปัตตานี: วิทยาลัยอิสลามศึกษา-มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2546.
- ดลมนรจณ์ บากา, เกษตรชัย และหีม และมะรอซี มะอิง. “บทบาทของอาสาพัฒนาชุมชนใน
จังหวัดชัยแดนภาคใต้”. ปัตตานี: วิทยาลัยอิสลามศึกษา
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2547.
- นุกูล รัตนดาบูล, ผลิวัลย์ รองสวัสดิ์. “ประมงหมู่บ้านที่กะตุนง: เศรษฐกิจแห่งความพอเพียง”.
ชูสาสน์ 19. 2 พ.ค.-ส.ค. 2541: 43-45.
- ประเวศ วะสี. **วิถีมนุษยในศตวรรษที่ 21** ศูนย์ หนึ่ง เก้า. โครงการหนังสือวิชาการจิตตปัญญา
ศึกษา ลำดับที่ , สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, 2550.
- ประเวศ วะสี (บรรณาธิการ). **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง: การเข้าถึงความจริงทั้งหมด**. มูลนิธิ
สดศรี-สฤษดิ์วงศ์, 2547.
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการ. 2550. “การแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง”
วารสารเพื่อ การพัฒนาชนบท 22 (มกราคม-มีนาคม): 66-73.
- มุฮัมมัด อุมร์ ชัฟวา (แปลโดย บรรจง บินกาซัน). **อิสลามกับการพัฒนาเศรษฐกิจ**. คณะกรรมการ
จัดงานแมลิดกลางแห่งประเทศไทย ปี 2547, 2547.
- วิโชติ จรุงโรจน์. **ความไม่สงบในจังหวัดชัยแดนภาคใต้ : ผลกระทบต่อเศรษฐกิจและ
มุมมองใหม่ในการพัฒนา**. คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์,
2548.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. **หลักเศรษฐศาสตร์มหภาค**. บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด,
2537.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. 2550. “การบริหารจัดการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน”
รัฐสภาสาร 55. 4 เมษายน : 29-34.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. 2550. “การบริหารจัดการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน”
รัฐสภาสาร 55. 4 เมษายน: 50-55.

- วูล์ฟกัง ซาคส์ แปลโดย นฤมล อรุโณทัย และจิรวรรณ ตั้งจิตเมธี. **ปลายทางวาทกรรมการพัฒนา**. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **การติดตามประเมินผลภาคและทิศทางการพัฒนาภาคได้ในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10**. สำนักนายกรัฐมนตรี, พฤษภาคม 2548.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **กรอบยุทธศาสตร์การพัฒนภาค**. สำนักนายกรัฐมนตรี, สิงหาคม 2551.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบ พ.ศ. 2550-2554**. สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สมบุญธรรม เจริญจิระตระกูล และ คณะ. **ศักยภาพและข้อจำกัดของการผลิตข้าวเพื่อความมั่นคงของชาวนาในจังหวัดปัตตานี**. ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, กุมภาพันธ์ 2551
- สุเมธ เหลืองสมิทธิมงคล. 2550. **“ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแนวคิดและการนำไปประยุกต์ใช้”** วารสารเศรษฐกิจและสังคม 44. 2 (เมษายน-มิถุนายน): 74-77.
- สุชาติ ชะนะภักย์. 2550. **“เศรษฐกิจพอเพียงกับการประยุกต์ใช้ในภาคธุรกิจ”** วารสารเศรษฐกิจและสังคม 44. 2 (เมษายน-มิถุนายน): 79-83.
- อะหมัด อัสฮาร์ บาซาร์ เอ็ม เอ.(อับดุลเลาะ อับรู่ แปล). **ระบบเศรษฐกิจอิสลามเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่1.ปัตตานี : วิทยาลัยอิสลาม,2549.
- อับดุลรอซิด เจะมะะ. **อิสลามเบื้องต้น**. เอกสารอัดสำเนาฉบับปรับปรุงครั้งที่3.ปัตตานี: วิทยาลัยอิสลาม,2551.
- โอบาส ปัญญา และโสฬส ศิริไสย. **สร้างความรู้จากการฟัง : ประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย**. โครงการ UNDP-THAILAND Environmental Partnership Programme (UTEP) และ มหาวิทยาลัยมหิดล, กันยายน 2550.
- อิสมาอีล ลูตฟี จะปะกียา แปลโดย ชูฟอัม อุษมาน. **อิสลามศาสนาแห่งสันติภาพ**. ศูนย์บริการสังคม วิทยาลัยอิสลามยะลา, 2547.
- เอ็นนู ซื่อสุวรรณ. 2550. **“ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภูมิคุ้มกันสำหรับการบริหารจัดการที่ดี”** วารสารเพื่อการพัฒนาชนบท 7. 22 (มกราคม-มีนาคม): 75-77.
- เอ็นนู ซื่อสุวรรณ. 2550. **“เศรษฐกิจพอเพียงในมิติของชีวิตและวัฒนธรรม”** วารสารเพื่อการพัฒนาชนบท 7. 23 (เมษายน-มิถุนายน): 37-45.